

KKO 2023:11 – Oikeudetonta vai ei? Moottorikäyttöisen ajoneuvon kuljettaminen ajokiellon päätyttyä ilman palautettua ajo-oikeutta

Lakimies
3-4/2023
s. 584-591

1. Johdanto

Korkein oikeus (KKO) antoi helmikuussa 2023 liikennerikollisuuteen ja ajokielto-seuraamukseen liittyvän ennakkopäätöksen. A oli määrätty määräaikaan ajokieltoon, mutta hänen ajokorttiaan ei ollut ajokiellon aikana saatu poliisin haltuun. A oli ajokiellon päättymisen jälkeen kuljettanut henkilöautoa. Syyttäjä vaati, että A tuomitaan rangaistukseen rikoslain (39/1889, RL) 23 luvun (545/1999) 10 §:n mukaisesta kulkuneuvon kuljettamisesta oikeudetta. Kaikki oikeusasteet päätyivät siihen, että A ei ollut syyllistynyt kyseiseen rikokseen. Korkeimman oikeuden ratkaisu syntyi äänestyspäätöksenä.

Tässä kirjoituksessa esitellään aluksi tapauksen tausta ja käsittely alemmissa oikeusasteissa. Tämän jälkeen käsitellään varsinaista korkeimman oikeuden ratkaisua. Lopuksi pohditaan sitä, mikä merkitys ja ennakkopäätösarvo ratkaisulla on ja millaisia seurauksia siitä on muun muassa poliisin toiminnan näkökulmasta.

2. Taustaa

Tapauksessa syytettynä ollut A oli määrätty määräaikaan ajokieltoon 10.4.–14.5.2019 väliseksi ajaksi. A:n ajokorttia ei ollut saatu poliisin haltuun ajokiellon aikana, eikä A ollut myöskään ryhtynyt toimenpiteisiin ajo-oikeuden palauttamiseksi ajokiellon päätyttyä. A:lle ei siis ollut ajokiellon päättymisen 14.5.2019 jälkeen palautettu ajo-oikeutta. A oli kuljettanut henkilöautoa 1.2.2020, mikä oli syyttäjän mukaan tapahtunut ajo-oikeudetta. Kuten jo edellä todettiin, syyttäjä vaati, että A tuomitaan teostaan rangaistukseen kulkuneuvon kuljettamisesta oikeudetta.

A kiisti syytteen. A ei ollut saanut poliisilta ohjeistusta luovuttaa ajokorttia tai uusia ajo-oikeutta. A ei ollut saanut poliisin ajokieltopäätöstä koskevaa kirjettä. Kyseessä oli A:n ensimmäinen ajokielto, joten hän ei ollut ollut tietoinen menettelytavoista ajo-oikeuden palauttamiseksi.

Käräjäoikeuden mukaan ajokorttilain (386/2011, AKL) sanamuodosta ei ilmene, etteikö ajo-oikeus voisi ajokiellon päättymisen jälkeen alkaa uudelleen ilman poliisin toimenpiteitä. Laillisuusperiaate ei kuitenkaan mahdollistanut ajokorttilain laajentavaa tulkintaa. A:han kohdistettu syyte hylättiin Lapin käräjäoikeudessa, kun käräjäoikeus katsoi, ettei A ollut syyllistynyt kulkuneuvon kuljettamiseen oikeudetta.

Syyttäjä valitti hovioikeuteen vaatien, että A tuomitaan käräjäoikeudessa esitetyn syytteen mukaisesti rangaistukseen kulkuneuvon kuljettamisesta oikeudetta. Hovioikeus ei kuitenkaan muuttanut käräjäoikeuden tuomion lopputulosta. Syyttäjälle myönnettiin valituslupa korkeimpaan oikeuteen. Syyttäjä vaati korkeimmalle oikeudelle osoittamassaan valituksessa, että A tuomitaan rangaistukseen kulkuneuvon kuljettamisesta oikeudetta. A vaati vastauksessaan valituksen hylkäämistä.

3. Mistä ennakkopäätöksessä on kysymys?

3.1. Ajo-oikeudesta

Korkeimman oikeuden ratkaistavana oli kysymys siitä, onko A syyllistynyt kulkuneuvon kuljettamiseen oikeudetta. Kulkuneuvon kuljettamisesta oikeudetta on RL 23 luvun 10 §:n mukaan tuomittava muun muassa se, joka kuljettaa moottori-käyttöistä ajoneuvoa ajo-oikeudetta. Teko on rangaistava vain tahallisena.¹ Ajo-oikeudettomuus on kyseisen rikoksen keskeinen tunnusmerkistötekijä, joka saa sisältönsä ajokorttilain ajo-oikeutta koskevista säännöksistä.

Ajokorttilain 6 §:n 1 momentin mukaan ajo-oikeus alkaa muun ohella silloin, kun ajokortti luovutetaan. Pykälän 2 momentin 1 kohdan mukaan ajo-oikeutta ei ole, jos ajo-oikeuden haltija on ajokiellossa tai väliaikaisessa ajokiellossa. Pykälän 4 momentin (70/2015) mukaan ajokiellon tai väliaikaisen ajokiellon päättymisen jälkeen ajo-oikeus alkaa uudelleen, kun poliisi palauttaa ajokortin haltijalleen tai antaa hänelle väliaikaisen ajokortin. Sen, joka on määrätty ajokieltoon tai jonka ajo-oikeus on rauennut, on heti luovutettava ajokorttinsa poliisille (AKL 75 §).

Ajokielto on käytännössä hyvin merkittävä seuraamus, jonka rikkominen on rangaistava teko. Ajokiellon merkittävyttä seuraamuksena lisää se, että törkeästä liikenneturvallisuuden vaarantamisesta, rattijuopumuksesta tai törkeästä rattijuopumuksesta tai vaarallisten aineiden kuljetusrikoksesta epäilty on mahdollista määrätä väliaikaiseen ajokieltoon (AKL 70 §). Väliaikaiseen ajokieltoon

1. Matti Tolvanen, Tieliikenne rikokset ja kriminaalipolitiikka. Lakimiesliiton Kustannus 1999, s. 366.

voidaan lain mukaan määrätä ajo-oikeuden haltija, mutta ei henkilöä, jolla ei ole ajo-oikeutta. Toki tähän ei ole tarvettakaan, koska ajo-oikeudeton ei saa kuljetttaa ajoneuvoa, jonka kuljettamiseen vaaditaan ajo-oikeus.²

Aiemmassa ratkaisussaan KKO 1994:143 korkein oikeus on purkanut rangaistusmääräyksen ja vapauttanut vastaajan rangaistuksesta, joka oli tuomittu ajo-oikeudetta ajosta. Kyseisessä tapauksessa vastaaja ei ollut tuomioistuimen määräämän ajokiellon alkaessa luovuttanut ajokorttiaan poliisille eikä sitä ollut ajokiellon päätyttyä hänelle palautettu. Vastaaja oli sittemmin tuomittu rangaistukseen ajokiellon päätyttyä tapahtuneesta ajo-oikeudetta ajosta, vaikka hänellä oli ajon aikana hallussaan ajokortti.³ Tässä vuoden 1994 ennakkopäätösasiassa sovellettiin tieliikennelain (TLL) 64 §:n 2 momenttia sellaisena kuin se oli laissa 676/1990: Säännöksen mukaan ajo-oikeus alkaa, kun ajokortti luovutetaan. Ajo-oikeutta ei ole sillä, joka on määrätty ajokieltoon tai väliaikaiseen ajokieltoon. Ajo-oikeus alkaa uudelleen, kun ajokiellon tai väliaikaisen ajokiellon päättymisen jälkeen ajokortti palautetaan haltijalleen tai hänelle luovutetaan uusi ajokortti. Korkeimman oikeuden mukaan kyseistä säännöstä ei voitu tulkita niin, että vastaaja olisi ajokiellon päättymisen jälkeen tapahtuneen ajon aikana ollut edelleen ajokiellossa. Vastaajan tuomitseminen rangaistukseen ajo-oikeudetta ajosta oli siten perustunut ilmeisen väärään lain soveltamiseen.⁴

Pykälän 4 momentti on muutettu nyt voimassa olevaan muotoonsa lailla 70/2015. Lainmuutokseen johtaneessa hallituksen esityksessä on kyseisen säännöksen yksityiskohtaisissa perusteluissa todettu, että lainmuutoksella luovuttaisiin uuden ajokortin antamisesta tapauksessa, jossa ajokortti on jäänyt saamatta poliisiin haltuun ajokiellon ajaksi. Uutta ajokorttia ei enää tilattaisi, jos henkilöllä olisi ollut ajokortti hallussaan ajokiellon ajan. Ajo-oikeuden jatkuminen edellyttäisi kuitenkin poliisin toimia, eikä ajo-oikeus jatkuisi vain ajokieltoajan päättymisen jälkeen ilman käyntiä poliisin luona.⁵

3.2. Laillisuusperiaate tässä yhteydessä

Rikoslain 3 luvun 1 §:n 1 momentin eli rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen (”ei rikosta ilman lakia”, latinaksi *nullum crimen sine lege*)⁶ mukaan rikokseen

2. Matti Tolvanen, Väliaikainen ajokielto, poliisin määräämä ajokielto ja hallinto-oikeuden toimivalta, s. 209–222 teoksessa Altti Mieho (toim.), Iura novit curia – Juhlakirja Veijo Tarukannel 60 vuotta. Edita Publishing 2013.

3. KKO 1994:143.

4. Ks. myös Tolvanen 1999, s. 367.

5. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi ajokorttilain ja eräiden muiden lakien muuttamisesta 313/2014 vp, s. 48.

6. Hallituksen esitys eduskunnalle rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi 44/2002 vp, s. 13.

sylliseksi saa katsoa vain sellaisen teon perusteella, joka tekohetkellä on laissa nimenomaan säädetty rangaistavaksi. Vastaava periaate sisältyy myös perustuslain 8 §:ään sekä Euroopan ihmisoikeussopimuksen 7 artiklaan ja Yhdistyneiden kansakuntien kansalaisyhteiskunnan ja poliittisten oikeuksien yleissopimuksen 15 artiklaan. Laillisuusperiaate on yksi keskeisimpiä rikosoikeudellisia periaatteita tai jopa keskeisin periaate, joka vaikuttaa sekä rikosoikeudellisia säännöksiä säädettäessä että niitä käytännössä sovellettaessa.⁷ Sen tausta-arvot liittyvät ennustettavuuden ja yhdenvertaisuuden asettamiin vaatimuksiin.⁸ Yksilön on saatava sääntelystä yksiselitteisesti selville, onko jokin toiminta rangaistavaa.⁹ Rikosoikeudellinen laillisuusperiaate toimii rikosoikeudenkäyttöä rajoittavana tekijänä taaten varmuuden siitä, että yksilön toimiessa lain mukaisesti häneen ei kohdisteta seuraamuksia.¹⁰

Ajokorttilain 6 §:n 2 momentin 1 kohdan ja 4 momentin sääntely on tulkinnanvaraista sen suhteen, palautuuko ajo-oikeus ajokieltoon määrätylle henkilölle ajokiellon päättyessä automaattisesti vai vasta jonkinlaisen viranomaistoimenpiteen seurauksena tilanteessa, jossa ajokieltoon määrätyllä on ollut ajokiellon ajan ajokortti hallussaan. Epäselvyys johtuu ennen kaikkea siitä, että pykälän 4 momentin mukaan ajo-oikeus alkaa ajokiellon päättymisen jälkeen uudelleen, kun poliisi palauttaa ajokortin haltijalleen tai antaa tälle väliaikaisen ajokortin. Kumpikaan näistä poliisin toimenpiteistä ei kuitenkaan sovellu tilanteeseen, jossa ajokieltoon määrätyllä on ajokiellon päättyessä ajokorttinsa hallussaan.

Lain esitöissä on lähdetty siitä, että ajo-oikeus jatkuisi ajokiellon päättymisen jälkeen vasta poliisin toimenpiteiden seurauksena ja että ajo-oikeuden jatkuminen siksi vaatisi käyntiä poliisin luona.¹¹ Laissa ei kuitenkaan ole säädetty siitä, millä edellytyksillä ajo-oikeus jatkuu ja mitä poliisin toimenpiteitä tarvitaan tilanteessa, jossa ajokortti on määräaikaisten ajokiellon päättyttyä yhä ajokieltoon määrätyn henkilön hallussa. Koska rikosoikeudellinen laillisuusperiaate edellyttää, että rikosvastuun perusteista säädetään riittävän täsmällisellä tavalla laissa, rikosvastuuta ei voida arvioitavana olevassa tapauksessa perustaa pelkästään kyseiseen esityölausumaan.

Tässä kommentoitavassa ratkaisussa korkein oikeus katsoi, että RL 23 luvun 10 §:n tunnusmerkistöön sisältyvästä ajo-oikeudettomuudesta ei ole käsillä olleen kaltaisten tilanteiden varalta säädetty AKL 6 §:ssä rikosvastuun täyttymi-

7. Sakari Melander, Rikosoikeudellinen laillisuusperiaate ja rikosoikeudellinen tulkinta. Defensor Legis 4/2015, s. 644–661, 644.

8. HE 44/2002 vp, s. 28/II, 34/II.

9. Melander 2015, s. 661.

10. Ks. Eelis Paukku, Rikosoikeudellinen laillisuusperiaate kriminaalipolitiikan tavoitteiden näkökulmasta. Edilex 2021/20. www.edilex.fi/artikkelit/22765 (vierailtu 28.3.2023).

11. HE 313/2014 vp, s. 48.

sen kannalta riittävän selvästi ja yksiselitteisesti. Näin ollen sillä ei ollut aihetta muuttaa hovioikeuden ratkaisua.¹²

Korkeimman oikeuden ratkaisu oli äänestyspäätös, jossa kaksi korkeimman oikeuden jäsentä oli eri mieltä ratkaisun lopputuloksesta. He katsoivat, että AKL 6 §:n 4 momentin sisältämä säännös on sanamuodoltaan selkeä ja myös johdonmukainen ajokortin luovuttamista koskevaan AKL 75 §:ään nähden. Eri mieltä olleiden jäsenten mukaan nämä säännökset muodostavat kokonaisuuden, josta on todettavissa, että ajokieltoon määrätyn henkilön ajo-oikeuden palauttaminen edellyttää poliisiviranomaisen toimenpiteitä, joilla henkilön ajokortti palautetaan voimaan. Säännösten sanamuodot eivät perustele vastakohtaispäätelmää, jonka mukaan ajokieltoon määrätyn henkilön laiminlyödessä ajokortin luovuttamisen poliisille hänen haltuunsa jääneen ajokortin voimassaolo ja hänen ajo-oikeutensa jatkuisivat välittömästi ajokieltoajan päättymisen jälkeen ilman viranomaistoimia.¹³

Lausunnossaan eri mieltä olleet jäsenet perustelivat tulkintaansa seuraavasti: heidän mukaansa ajokorttilaissa ei ole enää nimenomaisesti lausuttu siitä, milloin tai millä edellytyksin ajo-oikeus alkaa uudelleen tilanteessa, jossa ajokorttia ei ole luovutettu poliisille ajokorttilaissa edellytetyin tavoin. Aiemmin voimassa olleeseen ajo-oikeutta koskevaan sääntelyyn nähden uutta on se, ettei ajokorttia ajokiellon ajan hallussaan pitäneelle henkilölle enää tilattaisi uutta ajokorttia. Aiemman säännöksen perusteella ajo-oikeus olisi jatkunut vasta uuden ajokortin myötä. Voimassa olevan lain esityöt lähtevät siitä, että ajo-oikeuden jatkuminen edellyttää edelleen poliisin toimia eikä ajo-oikeus jatku ajokieltoajan päättymisen jälkeen ilman käyntiä poliisin luona.¹⁴

Teon rangaistavuus käy eri mieltä olleiden jäsenten mukaan rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen edellyttämällä tavalla ilmi RL 23 luvun 10 §:stä sekä AKL 6 ja 75 §:stä. He katsoivat, että teon rangaistavuus on ollut kohtuudella tekijän ennakoitavissa rikoslain ja ajokorttilain säännösten perusteella. Jäsenten mukaan A:n ajo-oikeutta koskevassa poliisilaitoksen päätöksessä on nimenomaisesti ilmoitettu, että määräaikaisen ajokiellon päättymisen jälkeen ajo-oikeus alkaa uudelleen vasta, kun poliisi palauttaa ajokortin haltijalleen. He katsoivat hovioikeuden tuomiossaan toteamin tavoin, että A on saanut tiedon edellä mainitusta päätöksestä. A:n ei voida katsoa erehtyneen ajokorttilain sisällöstä rangaistusvastuun poistavalla tavalla (RL 4 luvun 2 §). Eri mieltä olleiden jäsenten näkemyksen perusteella A oli kuljettanut moottorikäyttöistä ajoneuvoa ajo-oikeudetta ja syyllistynyt kulkuneuvon kuljettamiseen oikeudetta.¹⁵

12. KKO 2023:11, kohta 16.

13. KKO 2023:11, eri mieltä olleiden jäsenten lausunnot.

14. KKO 2023:11, eri mieltä olleiden jäsenten lausunnot.

15. KKO 2023:11, eri mieltä olleiden jäsenten lausunnot.

4. Korkeimman oikeuden ratkaisun ennakkopäätösarvosta ja sen seurauksista

Korkein oikeus julkaisee ratkaisujaan ennakkopäätöksinä yksinomaan siitä syystä, että se on sisällyttänyt ratkaisuihin ennakkopäätösnormin. Niihin siis sisältyy oikeusohje, jota KKO tahtoo alempien tuomioistuimien noudattavan niiden ratkaistessa samanlaisia tai samankaltaisia tapauksia. Ennakkopäätöksellä ja tarkemmin sanottuna sen sisältämällä oikeusohjeella on ennakkopäätösarvoa, kun sillä on ohjausvaikutusta muissa myöhemmin ratkaistavissa oikeuskysymykseltään samanlaisissa ja samankaltaisissa jutuissa.¹⁶ Nyt annetussa ratkaisussa kyse oli kiinnostavasta oikeudellisesta ajokielloasiaan liittyvästä ongelmasta ja kiperästä tapauksesta, jossa kaikki oikeusasteet päätyivät samaan lopputulokseen. Ratkaisulla voidaan näin nähdä olevan arvoa eri oikeusasteiden yleisen uskottavuuden kannalta.¹⁷ Ennakkopäätös antaa jokseenkin vahvan viestin siitä, että ajokiellon päätyttyä moottorikäyttöistä ajoneuvoa voi kuljettaa syyllistymättä kulkuneuvon kuljettamiseen oikeudetta silloinkin, kun ajo-oikeutta ei ole palautettu asioimalla poliisissa. Taustalla on siis tilanne, jossa ajo-oikeuden haltijan ajokorttia ei ole saatu poliisin haltuun ajokiellon ajaksi.

Korkein oikeus ennakkopäätöstuomioistuimena huolehtii muun muassa lainkäytön yhtenäisyydestä ja poistaa oikeustilassa vallitsevia epäselvyyksiä.¹⁸ Ennustettavuuden näkökulmasta yhtenäinen linja eri oikeusasteiden välillä on ratkaisussa positiiviseksi katsottava asia. Kuitenkin huolestuttavaa on se, että korkeimman oikeuden mukaan ajo-oikeudettomuudesta ei ole nyt käsillä olleen kaltaisten tilanteiden varalta säädetty ajokorttilaissa riittävän yksiselitteisesti.

Lait ovat epätäydellisiä, enemmän tai vähemmän joustavia¹⁹ ja myös toisinaan sisällöltään epäselviä. Tässä tapauksessa korkein oikeus ei tuominut A:ta kulkuneuvon kuljettamisesta oikeudetta lain epäselvän sisällön ja rikos-oikeudellisen laillisuusperiaatteen vuoksi. Lisämausteena ennakkopäätöksessä on toisaalta se, että se on äänestyspäätös, jossa kaksi oikeusneuvosta on ollut eri mieltä enemmistön kanssa. Eriävät mielipiteet avaavat usein mielenkiintoisia näkökulmia korkeimman oikeuden perustelujen vakuuttavuuteen ja tarjoavat

16. Ks. Mika Launiala, Korkeimman oikeuden ennakkopäätösjärjestelmä. Alma Talent 2020, luvut 1.2. ja 4.2. (verkkokirjahylly).

17. Oikeuskirjallisuudessa oikeusasteiden yleinen uskottavuus on nostettu esille päätösten asianosaisille tuoman arvon lisäksi. Ks. Mirjami Paso, Viimeisellä tuomiolla. Suomen korkeimman oikeuden ja Euroopan yhteisöjen tuomioistuimen ennakkopäätösten retoriikka. Lakimiesliiton Kustannus 2009, s. 190–194.

18. Launiala 2020, luku 1.1.

19. Kalle Määttä, Oikeustaloustieteen perusteet. 2., uudistettu painos. Edita Publishing 2016, luku 2.4. (verkkokirjasto).

vaihtoehtoisia lähestymistapoja tulevaisuudessa ratkaistaviin kysymyksiin.²⁰ Näin myös tässä tapauksessa. Lisäksi vähemmistön näkemykset ilmentävät sitä, että asioihin ei ole aina olemassa yhtä oikeaa ratkaisua.²¹ Eriävä mielipide tässä kommentoitavassa tapauksessa avaa hyvin sitä, missä määrin ajokieltoon määrätyn henkilön ajo-oikeuden jatkuminen edellyttää poliisin toimenpiteitä.

Oikeuslähdeopillisesti merkityksellistä on se, mikä on ennakkopäätöksen sisältämän oikeusohjeen velvoittavuus myöhemmin ratkaistavassa asiassa. Tyyppillisesti ennakkopäätösten velvoittavuutta tarkastellaan samankaltaista asiaa myöhemmin ratkaisevan tuomarin näkökulmasta. Ennakkopäätökset kuitenkin vaikuttavat myös siihen, millaiseksi vallitseva oikeustila muodostuu. Näin ollen niiden merkitys ei rajoitu yksin tuomioistuimessa harjoitettavaan lainkäyttöön vaan niiden vaikutus yhteiskunnassa on tätä laajempi.²²

5. Lopuksi

Vaikka ennakkopäätöksellä ja siihen sisällytetyllä ennakkopäätösnormilla pyritään ohjaamaan oikeuskäytäntöä, sillä on tästä huolimatta ratkaistu vain yksittäinen tuomioistuimen käsiteltävänä ollut asia.²³ Vähemmistön kannanotolla ei välttämättä ole sanottavaa merkitystä yksittäisen asian asianosaiselle²⁴, kuten tässä tapauksessa A:lle: A:han kohdistettu syyte hylättiin käräjäoikeudessa, ja tuomio pysyi muuttumattomana loppuun asti. Ratkaisulla kuitenkin on kokonaisuutena vahvaa ennakkopäätösarvoa jo enemmistön kannan perusteella, mutta myös äänestyspäätöksen myötä. Ennakkopäätösarvoa lisää eri mieltä olleiden jäsenten lausunnossa poliisin toimenpiteiden tarpeellisuuden esille tuominen. Lisäksi ennakkopäätöksen merkittävyyttä lisää se, että samantyyppinen tilanne on ollut korkeimman oikeuden ratkaistavana jo muutama vuosikymmen sitten eli oikeudellinen ongelma ei ole lainkaan uusi. Ratkaisu tulee ohjaamaan vastaavissa tilanteissa niin poliisin toimintaa kuin tuomioistuinten lainkäyttöä tulevaisuudessa. Ratkaisun myötä poliisin on huolehdittava yhä painokkaam-

20. Paso 2009, s. 188 ja Mikko Tulokas, Korkein oikeus prejudikaattituomioistuimena, s. 195–212 teoksessa Ari Saarnilehto (toim.), Maaliskuun 25 päivän rahasto 100 vuotta. Turun yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta 2007, s. 202.

21. Mika Sutela – Anssi Keinänen – Matti Tolvanen, Korkeimman oikeuden äänestyspäätökset 2010-luvulla: empiirinen analyysi oikeusneuvosten eriävien mielipiteiden esittämisestä. Lakimies 3/2013, s. 367–389, 369.

22. Launiala 2020, luku 4.2.

23. Launiala 2020, luku 6.6.

24. Mika Sutela – Anssi Keinänen – Matti Tolvanen 2013.

min ajokortin saamisesta haltuunsa määrättäessä väliaikaista tai määräaikaista ajokieltoa.

Mika Sutela